

Репіло Ю. Є., доктор військових наук, професор, професор кафедри РВіА НУОУ імені Івана Черняхівського (м. Київ)
Тарасов С. В., старший науковий співробітник ННЦ ММД НУОУ імені Івана Черняхівського (м. Київ)

ЧИМ КОРУПЦІЯ МОЖЕ ЗАГРОЖУВАТИ ВИЩІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ОСВІТІ?

"Не шукай, бо не знайдеш льоду в оазисі знойної пустелі"
(від авторів)

"Той хто попереджений, той озброєний"

Сімон Холлінгсворф

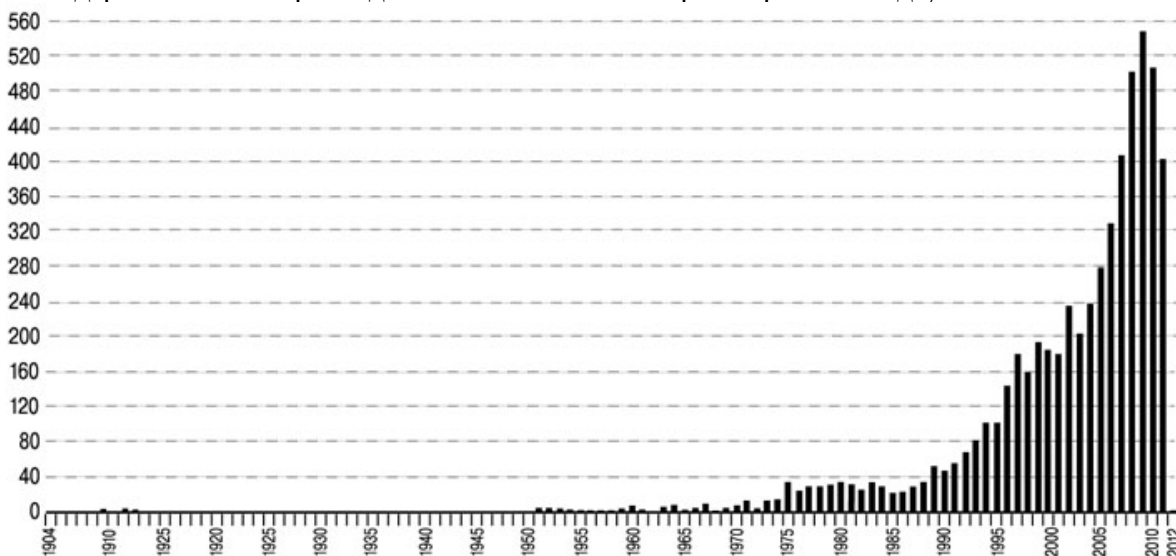
У статті на основі контент-аналізу джерел інформації торкається проблематики корупції у сфері вищої військової освіти та висвітлює ймовірні загрози, з якими можуть зіткнутися Вищі військові навчальні заклади.

В статті на основі контент-аналіза джерел інформації торкається проблематики корупції в сфері вищого військового освіти та описує ймовірні загрози, з якими можуть зіткнутися Вищі військові навчальні заклади.

Чому власне питання корупції в вищій військовій освіті?

Система військової освіти та науки, яку назву вона б не мала в будь-якій країні, яка має власні збройні сили є невід'ємною частиною військової організації та держави в цілому. Від її стану та ефективності значною (якщо не вирішальною) мірою залежить безпека держави та її обороноздатність.

Вивчення різних джерел інформації відносно корупційних та антикорупційних дій у різних сферах показало, що практично на сьогоднішній день відсутній матеріал з вищезначених питань. Можна сказати, що відносно корупції в освіті дуже багато матеріалу (рис. 1). Проте, що стосується оборонного сектору, а особливо, вищої військової освіти, – такі матеріали практично відсутні.

Рис. 1. Розподіл за роками кількості публікацій щодо корупції

(Web of Science, дата пошуку: 12.11.2011)

Причина цього (на думку авторів) – проблема попередження корупційних дій у сфері вищої військової освіти відносно молода, а для країн західної Європи, внаслідок інших домінуючих освітніх моделей ця тема практично не актуальна.

На додаток, це зумовлено закритим характером такої інформації практично у всіх країнах, а, особливо в тих, кого ці проблеми більше всього стосуються. Тим не менш, необхідно відзначити, що існує багато робіт з питань корупції у вищій освіті, деякі роботи щодо корупції у оборонному секторі, однак

робіт, що об'єднано висвітлюють ці питання автори не знайшли.

Виходячи з цього, дана стаття базується на результатах збору, аналізу та узагальнення фактологічної основи джерел інформації різних держав щодо питань проблематики корупції в їх системах освіти (в тому числі, вищої). При цьому, використані джерела щодо держав, у тому числі і тих, які мають принципові відмінності у підходах до освіти та оборони в цілому, але з придатними їм тенденційними проблемами корупційної діяльності в сферах загальної та вищої освіти

та в оборонному секторі. Такі проблеми, на думку авторів викликані причинами не стільки національного характеру, скільки загально філософськими, означеними особливостями освітнього та оборонного процесів як можливі, у будь-якій державі, у будь-які часи. Тобто, щодо наявності таких проблем у певних історико-державних умовах можна робити висновок лише на підставі реально проведених відповідних дослідженнях.

Автори прагнули торкнутись лише проблем попередження прояву корупції в системі вищої військової освіти, залишаючи осторонь проблеми боротьби з нею.

Враховуючи, що збір інформації щодо предмета дослідження проводився з різноманітних джерел для різноманітних сфер (в основному стосовно не оборонних відомств) та для різних навчаємих, в огляді прийнято всіх навчаємих (слухачів, курсантів, студентів тощо) позначити загальним терміном "слухач" (як прийнято у вищій військовій школі більшості пострадянських держав).

Попереднє обговорення проблемних питань, розглянутих в статті було проведено в межах міжнародної програми оборони та безпеки. В обговоренні приймали участь експерти в галузі вивчення та попередження корупції з ПІ (УК).

Результати ознайомлення з різноманітними джерелами інформації відносно проблеми корупції у різних сферах людської діяльності свідчать про те, що елементи такої інформації визначенні, в кращому випадку, на основі статистичних даних або методом експертного опитування, а частіше – так званим методом „підлога – палець – стеля”.

При цьому, експерт або дослідник рідко може назвати усі чинники, які у тій або іншій мірі впливають на досліджуваний показник, але якщо він навіть знає достатньо багато чинників, включення їх в дослідження або неможливе, або небажане: одні невимірні, по іншим неможливо отримати інформацію, треті – завчасно відомо, що слабо впливають на досліджуваний показник. Нарешті, включення значного числа чинників робить дослідження громіздким. До того ж, як показує досвід, надмірне розширення складу чинників не завжди покращує кількісні характеристики дослідження.

Виходячи з цього, впливає актуальна проблема пошуку такого методичного апарату, який би зміг максимально можливо врахувати всю релевантну (ту, що будь-яким чином відноситься до теми дослідження), пертинентну (таку, що має безпосереднє

відношення до об'єкту та предмету дослідження) та прототипну (таку, що буде покладена в основу отримання наукових результатів) інформацію, забезпечити її репрезентативність, виключити суб'єктивну оцінку ролі окремих чинників.

Дослідження показали, що при обробці масивів даних в даний час застосовуються різноманітні математичні методи. В більшості своїй вони можуть оперувати тільки з числовими змінними, над якими здійснюються звичні операції. Але набагато більша кількість інформації міститься в текстових джерелах, інформації з Internet. Її досить складно, а іноді і неможливо перетворити в числовий формат, тому стає актуальною проблема використання таких методів аналізу подібної інформації, щоб можна було витягувати корисні відомості з неоднорідної текстової інформації.

Аналіз сучасних досягнень в інших галузях науки дозволяє зробити висновок про те, що найбільш доцільним для вирішення цієї проблеми можна вважати метод контент-аналізу.

Контент-аналіз – це формалізований метод дослідження змісту інформації за допомогою виявлення стійко повторюваних значенневих одиниць тексту (назв, понять, імен, суджень тощо). Він базується на тому, що в документах виділяються і потім аналізуються легко підраховувані смислові одиниці. За допомогою цього методу дослідник може порівняти зміст безлічі текстів і аналізувати його за допомогою кількісних методик (наприклад, діаграм, таблиць). Контент-аналіз може документально, за допомогою об'єктивних, кількісних індикаторів показати, чи є наші смутні відчуття, засновані на несистематичному спостереженні, істинними. Він поставляє відтворні, точні результати на підставі дослідження тексту.

Серед аналітичних методів контент-аналіз займає особливе місце внаслідок того, що є серед них найтехнологічнішим і через це найбільшою мірою відповідним для систематичного моніторингу великих інформаційних потоків. Крім цього, контент-аналіз достатньо гнучкий для того, щоб в його рамки міг бути успішно «вписаний» вельми різноманітний круг конкретних типів досліджень. Нарешті, будучи в основі своїй кількісним методом (хоча і що містить чималу якісну складову), контент-аналіз певною мірою піддається формалізації і комп'ютеризації.

Виходячи з цього, за головну ідею авторами прийнято можливість застосування

методу контент-аналізу в даному дослідженні, що суттєво доповнює вже відомі підходи.

Об'єктами контент-аналізу у дослідженні виступала інформація з Internet, газет, публічних виступів, теле- і радіопередач, зміст суспільних і особистих документів, та ін.

Гідність застосування методу контент-аналізу в дослідженні у тому, що всі його результати зафіксовані і можуть бути піддані перевірці будь-яким експертом, в будь-якому зручному для нього темпі і порядку.

У даному дослідженні контент-аналіз запропоновано використати як основний метод, спрямований на отримання найважливішої інформації та як процедура обробки даних, одержаних при інших дослідженнях про явище корупції у вищій військовій освіті.

Для систематизації процедури збору інформації, як базової для побудови було застосовано готовий та добре апробований підхід [1] для самооцінки з питань доброчесності у сфері оборони і безпеки, який з'явився за результатами співробітництва між країнами-членами НАТО і Транспаренсі Інтернешнел.

Як відомо, до корупції може бути схильна будь-яка людина, що має дискреційну владу – владу над розподілом будь-яких ресурсів, що не належать йому на власний розсуд (чиновник, депутат, суддя, співробітник правоохоронних органів, адміністратор, екзаменатор тощо). Головним стимулом до корупції є можливість отримання економічного прибутку (ренти), пов'язаного з використанням владних повноважень, а головним стримуючим чинником - ризик викриття і покарання.

При цьому, німецький філософ Шмідт вважав, що "поняття нації є поняття освіти. Тільки освічений народ в сенсі таких якостей, як людська воля та людська самосвідомість, є нацією".

Рейтинг 400 найкращих університетів, який складається вже дев'ятий рік поспіль авторитетним британським журналом Times Higher Education свідчить про те, що до цього рейтингу з 353 ВНЗ III-IV рівня акредитації, які налічуються в Україні, не попав жодний жодного разу.

Дані для складання рейтингу надаються агентством Thomson Reuters. Оцінка університетів здійснюється за 13 показниками, так що тільки при складанні цього рейтингу приймаються до уваги всі основні завдання сучасного світового університету: науково-дослідна робота, викладання, передача знань і міжнародна діяльність. Важливими показниками є найбільше у світі опитування щодо репутації

ВНЗ та аналіз 50-тимільйонів випадків цитування, які порівнюються з середнім світовим числом цитувань для кожної конкретної області знань.

Цього року методика складання рейтингу була ще більше вдосконалена, і тепер університети, що приділяють особливу увагу мистецтву, гуманітарним і громадським наукам, можуть на рівних умовах змагатися з ВНЗ, що спеціалізуються на точних науках, хоча у минулому оцінка останніх, можливо, була штучно завищена, оскільки вони, як правило, отримують більше фінансування. Завдяки такій складній і передовій методиці складання рейтинг університетів світу за версією Times Higher Education є найавторитетнішою рейтинговою системою для ВНЗ всього світу [2].

У доповіді "Корумповані школи, корумповані університети: Що можна зробити"? (Corrupt Schools, Corrupt Universities: What can be done?), підготовленому Міжнародним інститутом планування освіти при ЮНЕСКО [3], резюмується, що корупція в університетах завдає серйозного збитку системам освіти у всьому світі.

Аналіз ситуації в 60 країнах показав, що незаконні побори при зарахуванні у ВНЗ, хабарництво на іспитах, привласнення засобів, підrobка документів і інші зловживання поширені як в індустріально розвинених, так і в країнах, що розвиваються.

За результатами дослідження, проведеного Transparency International за індексом сприйняття корупції, Україна посіла: у 2010 р. – 134 місце із можливих 178 країн, що брали участь в дослідженні; у 2011 р. – 152 місце серед 183 країн; у 2012 р. – 144 місце серед 176 країн. При цьому, починаючи з 2001 року, Індекс сприйняття корупції в Україні залишається практично незмінним по теперішній день (близько 2,4 піднявшись до 2,7 тільки в 2007 році).

Результати міжнародного порівняльного дослідження Трансперенсі Інтернешнел за методологією TI Global Corruption Barometer, яка передбачає фіксацію реального корупційного досвіду свідчать про те, що у 2010 році Україна перебувала у групі країн, де, за оцінками респондентів, питома вага осіб, що дають хабарі у системі освіти, становить від 30 до 48% [4].

Всі дослідження, проведені в Україні протягом останніх років, показують, що корупція у сфері освіти визнається однією з найбільш поширених, особливо з урахуванням того, що в цій сфері представлені інтереси значної частини населення. За статистичними даними, у 2010–

Соціально-правові питання

2011 навчальному році навчалися: дошкільні заклади та середня освіта – 5,6 млн., вища освіта – 2,8 млн. [5].

На додаток до цього, для розрахунку Індексу розвитку людського потенціалу (Human Development Index), як один з ключових показників соціального розвитку в межах спеціальної серії доповідей ООН щодо розвитку людини використовується індекс рівня освіти в країнах світу (Education Index). За допомогою цього індексу вимірюються досягнення країни з точки зору досягнутого рівня освіти її населення за двома основними показниками:

1. Індекс грамотності дорослого населення (2/3 ваги).

2. Індекс сукупної частки тих, хто навчається та отримують початкову, середню та вищу освіту (1/3 ваги).

Ці два виміри рівня освіти зведені в підсумковому Індексі, який стандартизується у вигляді числових значень від 0 (мінімальне) до 1 (максимальне). При цьому, прийнято, що країни, які розвиваються повинні мати як мінімальний показник 0,8, хоча у більшості вони мають показник 0,9 або вище. При визначенні місця у світовому рейтингу всі країни розподіляються за рангом на основі Індексу рівня освіти. Перше місце в рейтингу відповідає найбільшому значенню цього показника, а останнє – найнижчому. Індекс поновлюється щорічно. Україна за цим індексом серед 187 країн світу знаходиться за 2011 рік на 76 місці [6].

Результати досліджень, проведених у червні 2011 року в межах Проекту UNITER дозволяють зробити висновок щодо стану корупції в системі вищих навчальних закладів України – “добровільні хабарі” – 25,5%, «хабарі на вимогу» – 49,7%, «використання зв’язків» – 20,0% [7].

Результати соціологічного дослідження яке було проведено з 23 березня по 03 квітня 2011 року у вищих навчальних закладах Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва разом з фірмою “Ukrainian Sociology Service”, дають можливість констатувати, що досвід безпосереднього зіткнення з корупцією у ВНЗ мають загалом 33,2% опитаних, не мають – 37,7%, решта (29,1%) зазначили, що чули про це від людей, які стикалися з цим особисто. За висновком дослідників – “в основі корупційних практик, з якими зустрічалися студенти, – переважно хабарництво”.

Середня зарплата українського викладача ВНЗ – в 25 разів менше середньої зарплати професора у США, в 15-20 разів менше середньої зарплати викладача в

Євросоюзі, і у 8-10 разів менша зарплати професора сусідньої Польщі [8].

Результати проведеного дослідження дозволили можливі випадки корупційних дій у системі вищої військової освіти за ознакою часу розподілити за такими основними етапами:

- отримання ліцензії на право надання освітніх послуг у сфері вищої освіти (за спеціальністю, напрямом, закладу);

- прийом абітурієнтів у ВВНЗ,

- навчання слухачів у ВВНЗ (за формами навчання – денна, заочна, екстернат);

- випуск слухачів (захист кваліфікаційної роботи, складання випускного іспиту)

- акредитація вищого навчального закладу (спеціальності, напряму).

Результати дослідження свідчать про те, що основні випадки, коли може мати місце корупція у ВНЗ-ах (у тому числі, і військових).

По-перше, це платня за прийняття до ВНЗ у тій або іншій формі:

- платня за повне прийняття;

- платня за певну оцінку на вступному іспиті;

- платня за «лояльне» відношення на екзамені.

Також це забезпечення прийняття до ВНЗ через рідню або подружні відношення, а також забезпечення прийняття через відношення підлеглих.

По-друге, це платня або роботи, що виконуються на благо співробітників ВНЗ слухачами в обмін на залік, оцінку на екзамені, курсові, практичні, контрольні тощо.

По-третє, це написання викладачами для своїх слухачів різного роду письмових робіт за відповідну винагороду.

По-четверте, це платня і подарки за «лояльне» відношення кафедри, деканату, певного викладача.

По-п’яте, це платня, подарунки, послуги деканатам і іншим структурним підрозділам ВНЗ в обмін на звіти, дозволи, доступ до матеріальних благ (путівки до санаторію, місця у гуртожитках тощо).

По-шосте, це все, що перелічено, але виконується без участі грошей/подарунків/робіт, а “за знайомством” – суть кумівство у всіх сферах, що перелічені вище.

Виявлено, що за частотою згадувань у джерелах до найбільш “корупційних” етапів відносяться: прийом абітурієнтів у ВВНЗ – до 30% згадувань та навчання слухачів у ВВНЗ –

29% (з них екстернат – 47%, заочне навчання – 39%, очне навчання – 14%).

При цьому, у корупційних взаємодіях, як правило, приймають участь слухачі, що погано вчаться.

Згідно рапорту Світового Банку можемо вирізнити наступні форми корупції[9]:

- хабарництво;
- купівля контрактів-замовлень та інших урядових переваг, концесій, або судових рішень;
- ухилення від сплати митних, податкових чи інших, які виникають з законів;
- крадіжка;
- свідоме, не узгоджене з законом розпорядження бюджетними засобами та власністю, які є публічною власністю;
- фаворитство, протекція;
- непотизм, кумівство;
- фінансування виборів або політичних партій взамін за отримання впливу.

Результати аналізу досліджень, які можна віднести до сфери вищої військової освіти, дозволяють зробити висновок, що розгляд корупційних загроз у цій сфері, в основному проводиться на основі класифікації, що запропонована М. Джонстоном [10]:

- хабарництво – пов'язане з протизаконними діями, як хабар за залік/іспит, отримання ліцензії, можливість вступу до вузу тощо. Більша частина хабарів спостерігається на заочному навчанні та екстернаті, а також при підготовці офіцерів запасу у цивільних навчальних закладах;
- патронажна система (протекціонізм) – метою існування є заступництво “потрібним” людям, здатним надавати за подібну “допомогу” різного роду блага або послуги. Діячі, які контролюють патронажні системи, намагаються монополізувати владу аж до встановлення повного контролю за діяльністю легітимного органу (ради або іншого колегіального);
- непотизм (дружба, кумівство, сімейність) – призводить до призначення родичів на ключові посади у сфері освіти (клановості), що сприяє появам суб'єктивізму в системі управління та організації, ухваленню управлінських рішень не на користь установи, а на користь клану;
- кризова корупція – система відносин представників ВНЗ із представниками бізнес-еліти та криміналу в умовах ризику, коли предметом купівлі-продажу стають рішення офіційних органів, які можуть призвести до великих соціально-політичних змін у масштабах країни і регіонів (приватизація підприємств наукоємної продукції та

наукових об'єктів, передача в підпорядкування неконституційному органу провідних ВНЗ, зниження престижу в суспільстві диплому про вищу освіту, наукового ступеня, вченого звання шляхом присвоєння їх представникам держапарату, бізнесу, криміналу тощо з подальшим працевлаштуванням таких “учених” викладачами ВНЗ.

У той же час, за допомогою контент-аналізу виявлено, що до корупційних практик у вищій освіті можна віднести ще й інші, а саме:

- протекція – використання знайомств або родинних зв'язків, щоб вступити на навчання;
- маніпуляція балами – неочікувана зміна критеріїв набору на даний напрям, який дає фору групі осіб, якій попереджені про зміни; апеляція – стосується осіб, яким не вистачило кількох балів для вступу на спеціальність (найчастіше в апеляції абітурієнт посилається на незрозумілі та важливі з його точки зору аспекти);
- купівля вступних іспитів – ціна залежить від престижу ВНЗ, це може бути “прямий” силовий тиск типу “не поступить – звільнемо”, може бути пряма передача грошей, або “непрямий”, коли вимога прийняти того чи іншого абітурієнта оформлюється не як вимога, а як прохання. Однак, мається на увазі, якщо необхідна людина не поступить, тоді запрошувач “образиться”. Найбільш ефективні важелі для такого тиску мають бухгалтерія, деканати (розклад занять), хозчастина, профсоюз;
- купівля екзаменаційних тестів, замовлення, підготовка та захист курсової роботи через знайомих, Internet, науково-педагогічних працівників тощо;
- замовлення випускної (бакалаврської), дипломної та магістерської роботи. Окремі підрозділи ВНЗ надають «послуги, в які все включено», - «практика + звіт про проходження практики + державний іспит + випускна (дипломна, магістерська) робота + доповідь на захист з демонстраційним матеріалом + захист роботи + отримання бажаної оцінки»;
- хабар – може не лише допомогти у вступі до вищої школи або здачі іспитів, але й допомогти у вступі до аспірантури (ад'юнктури);
- подарунок – гроші або інші подяки (часто окреслюються самим екзаменатором) взамін на позитивну оцінку на іспиті;
- репетиторство – послуги надає професура з спеціальності, на яку вступають (найдорожчою є підготовка

Соціально-правові питання

викладачів, які працюють в екзаменаційній комісії);

▪ “купить будь-ласка книжку!” – замісний хабар, полягає у вимаганні від студента прийти на іспит з підручником викладача. Наявність книжки є головною перепусткою до здачі іспиту;

▪ плагіат – переписування чужих праць або використання праць, написаних підставними особами.

Українські дослідники запропонували форми корупційних діянь класифікувати, як показано на рис.2.

Рис. 2. Дані про форми корупційних діянь у вищій школі [11].

В ході дослідження також були виявлені дані про те, кому належить ініціатива хабаря (рис.3.).

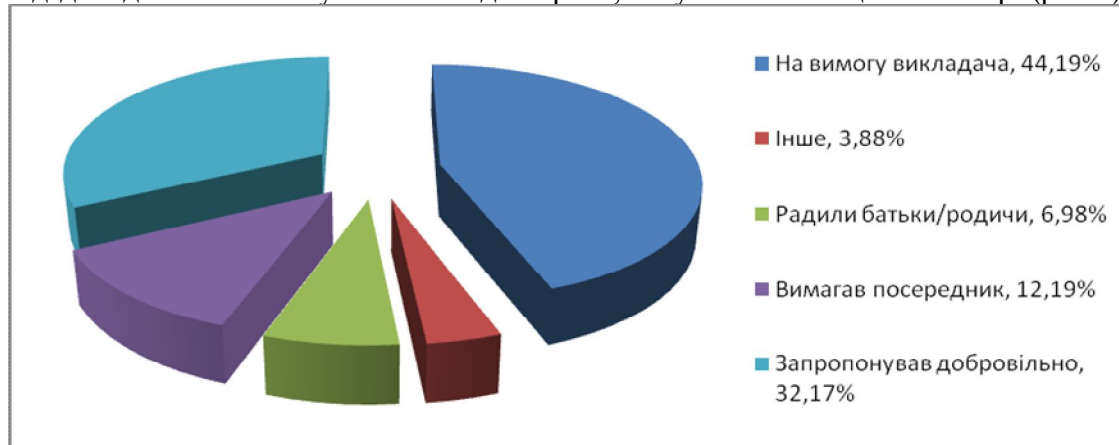

Рис. 3. Дані про ініціативу хабаря [11].

Цікавим в ході дослідження виявився розподіл корупційних дій стосовно сфери вищої військової освіти (за думкою авторів) за ознакою "хто це робить?" відповідно до корупційних схем, що існують в Росії, де такі корупціонери розподілені на такі типи: "динозаври", "хижаки", "чорний нал", "гризуни", "гачки" і "пінгвіни" [12].

До "динозаврів" (тобто до корупційних практик, що поступово відходять в минуле) дослідники віднесли: отримання комісійних або інших матеріальних переваг від кандидатів на роботу, здачу для особистого користування в оренду площ або устаткування, що належать навчальному закладу, виплату завищеної винагороди

"потрібним" членам вчених та спеціалізованих рад, конкурсних комісій.

"Хижаки" – корупційні схеми, засновані на вимаганні грошей у навчальних закладів органами державного контролю. Як показало опитування, така схема, як і раніше, використовується активно. Керівники зізналися дослідникам, що вони добровільно або в результаті злих платять митній службі, пожежній інспекції, правоохоронним органам. Тринадцять опитаних керівників повідомили, що самі систематично пропонують сплатити послуги представників регіональних контролюючих органів, для 7-ми опитаних така практика стала систематичною.

Соціально-правові питання

"Чорний нал". Форма корупційної оплати, що прийнята у минулому у вигляді конвертів з кешем, поступається своїми позиціями новим схемам, наприклад отриманню долі через формальне призначення на посади науково-педагогічного складу або наукових працівників.

"Нал", за даними опитування, двадцять один керівник іноді використовує для оплати публікацій в ЗМІ. Тринадцять керівників іноді платять у такий спосіб за послуги представників регіональної виконавчої влади (поїздки за рубіж, лікування тощо), а п'ятеро систематично оплачують таким чином потрібні для них судові рішення.

"Гризуни" – використання ресурсів закладу для особистого збагачення (на купівлю дорогих автомобілів, організацію своїх поїздок і так далі).

"Пінгвіни" – характерний для бувших радянських республік тип корупції. Так іменуються випадки використання в корупційних цілях дружби і інших особистих стосунків. Практика найму родичів, використання постачальників, що знаходяться в дружніх стосунках з керівництвом, говорить в дослідженні, часто навіть не сприймається як корупційна схема самими керівниками.

"Гачки" – мова про використання у своїх інтересах важелів дії на співробітників, партнерів і відповідальних осіб через збір конфіденційної і компрометуючої інформації – не сприймається багатьма опитаними керівниками як корупційна практика.

Як з'ясувалося, для боротьби з корупцією керівники організацій можуть користуватися методами, дуже схожими на ті, що застосовують самі корупціонери: створення мережі неформальних контактів для тиску на чиновників і примушування їх до застосування законів, збір компромату на корумпованих тощо.

Більшість фахівців сходяться на тому, що основними причинами високої корупції (у тому числі і у сфері вищої військової освіти) є недосконалість інституцій, які забезпечують внутрішні і зовнішні механізми її заборони. Крім цього, є підстави вважати, що деякі об'єктивні обставини вносять істотний внесок:

- багатозначність законодавчої бази. Складна, неоднозначна і нелаконічна

законодавча база потребує великого апарата чиновників та ускладнює розуміння законів громадянами.

- незнання або нерозуміння законів слухачами, що дозволяє посадовим особам довільно перешкоджати здійсненню бюрократичних процедур або змінювати належні виплати.

- залежність стандартів і принципів, що лежать в основі роботи бюрократичного апарату, від політики правлячої еліти.

- професійна некомпетентність бюрократії.

- кумівство та політичне заступництво, внаслідок чого формуються особисті стосунки (таємні домовленості), що ослаблюють механізми контролю та запобігання корупції.

- відсутність єдності в системі виконавчої влади, тобто, регулювання однієї і тієї ж діяльності різними інстанціями.

- нерозвинене (слабке) громадянське суспільство, в наслідок чого громадяни не мають достатнього впливу щодо ефективного контролю за діями законодавчої, виконавчої та судової гілок державної влади.

- освіта стає сьогодні скоріш за все «соціальним фільтром». Відповідно, якщо фільтр працює по формальним ознакам (диплом), тоді відповідь слухачів – формальне отримання диплому, без дотримання непотрібних формальностей. Саме це відбувається з системою вищої освіти в бувших радянських республіках.

- наднизька заробітна платня науково-педагогічних (наукових) працівників державного сектору у порівнянні з приватним, що примушує робітників ВНЗів шукати альтернативні стратегії виживання. Існуючий рівень сплати праці тих, для кого ВНЗ – основне місце роботи, практично не дає імунітету проти корупційних явищ.

- низький рівень економічного розвитку держави.

- велика кількість «зайвих» (з точки зору слухачів) предметів в програмі ВНЗів на які витрачати свій час (якщо можна витратити гроші), сенсу практично нема. На сьогоднішній день більша частина слухачів не розуміє необхідності наявності в програмах технічних ВНЗ гуманітарних дисциплін, а у гуманітарних ВНЗ – навпаки, технічних.

Соціально-правові питання

▪ культура та традиції держави у цілому

Результати досліджень, проведених методом контент-аналізу дозволили виявити

характерні передумови виникнення корупційних дій у сфері вищої військової освіти з визначенням рангів важливості кожної з них (табл. 1).

Таблиця 1

Передумови виникнення корупційних дій

№ з/п	Передумови	Результати розрахунку	
		Кількість згадувань	Ранг важливості
1	Практично повністю відсутні механізми (індикатори) контролю якості роботи викладачів. Не розроблена система моніторингу знань, що отримуються студентами на семінарських і лекційних заняттях	24	1
2	Погано відпрацьована нормативна база всередині ВНЗ, механізми її реалізації і інформаційна політика в цій сфері	21	2
3	Відсутня система мотивації викладачів, мало використовується можливість матеріального стимулювання	18	3
4	Дуже слабо поставлена робота по формуванню системи етичного неприйняття корупції у викладацькому колективі	16	4
5	Відсутня система роботи із студентами, спрямована на припинення здириства хабарів	9	5
6	Відсутня система роботи з правоохоронними органами	6	6
7	Практично немає профілактичної і просвітницької роботи	4	7
8	Створення філій ВНЗ, відкриття нових спеціальностей, ліцензування, акредитація та ін.	2	8

Порівняльний аналіз характеристик сфер освіти, військової освіти, вищої освіти та оборони різних держав світу, дозволив сформулювати особливості вищої військової освіти, які пропонується враховувати під час оцінки корупційних загроз.

Особливості вищої військової освіти, у порівнянні з цивільною:

- закритий (від цивільної спільноти) характер відомостей, які використовуються у навчальному та науково-дослідному процесі;
- наявність диплому є обов'язковим критерієм для службового "ліфтингу" (диплом первинний, знання вторинні);
- випускник ВВНЗ обов'язково розподіляється на місце та посаду для проходження подальшої служби;
- відсутні (у всякому випадку, невідомі) факти купівлі диплому про вищу військову освіту;
- тривірневий характер отримання вищої військової освіти (бакалавр – видова академія, магістр військового управління – університет, оперативно-тактичний рівень, магістр державного військового управління – університет, оперативно-стратегічний рівень);
- жорсткіший контроль присутності на заняттях;

- посадовий ценз при прийомі у навчальний заклад (починаючи з оперативно-тактичного рівня);

- відсутність норм нострифікації дипломів, отриманих у військових навчальних закладах інших держав;

- відсутність альтернативних ВНЗ для отримання диплому певного рівня освіти;

- відсутність конкуренції з певної спеціальності;

- відведення більшої частини навчального часу (до 70% залежно від рівня освіти) на вивчення тих предметів, які практично ніколи не знадобляться відразу після отримання диплому, а лише можливо можуть знадобитись у майбутньому;

- практична відсутність науково-педагогічних працівників, які мають реальний (бойовий) досвід з тих предметів, які вони викладають.

З метою забезпечення під час прийняття рішення певними посадовими особами щодо обґрунтованості кращого варіанту антикорупційних дій у сфері вищої військової освіти (попередження корупції або боротьба з нею, коли вона вже виникла), проведено експертне опитування (табл. 2, 3) для визначення спрямованості виявлених особливостей вищої військової освіти (полегшує або ускладнює процес, що розглядається).

Для попередження корупції

N з/п	Виявлена особливість	Спрямованість щодо попередження	
		полегшує	ускладнює
1	Закритий (від цивільної спільноти) характер відомостей, які використовуються у навчальному та науково-дослідному процесі		+
2	Наявність диплому є обов'язковим критерієм для службового "ліфтингу" (диплом первинний, знання вторинні)		+
3	Випускник ВВНЗ обов'язково розподіляється на місце та посаду для проходження подальшої служби	+	
4	Відсутні (у всякому випадку, невідомі) факти купівлі диплому про вищу військову освіту	+	
5	Трирівневий характер отримання вищої військової освіти (бакалавр – видова академія, магістр військового управління – університет, оперативно-тактичний рівень, магістр державного військового управління – університет, оперативно-стратегічний рівень)		+
6	Жорсткіший контроль присутності на заняттях	+	
7	Посадовий ценз при прийомі у навчальний заклад (починаючи з оперативно-тактичного рівня)	+	
8	Відсутність норм нострифікації дипломів, отриманих у військових навчальних закладах інших держав	Не впливає	
9	Відсутність альтернативних ВНЗ для отримання диплому певного рівня освіти		+
10	Відсутність конкуренції з певної спеціальності		+
11	Відведення більшої частини навчального часу (до 70% залежно від рівня освіти) на вивчення тих предметів, які практично ніколи не знадобляться відразу після отримання диплому, а лише можливо можуть знадобитись у майбутньому	Не впливає	
12	Практична відсутність науково-педагогічних працівників, які мають реальний (бойовий) досвід з тих предметів, які вони викладають		+
	Усього	4	6

Таблиця 3

Для боротьби з корупцією

N з/п	Виявлена особливість	Спрямованість щодо попередження	
		полегшує	ускладнює
1	Закритий (від цивільної спільноти) характер відомостей, які використовуються у навчальному та науково-дослідному процесі		+
2	Наявність диплому є обов'язковим критерієм для службового "ліфтингу" (диплом первинний, знання вторинні)		+
3	Випускник ВВНЗ обов'язково розподіляється на місце та посаду для проходження подальшої служби		+
4	Відсутні (у всякому випадку, невідомі) факти купівлі диплому про вищу військову освіту	+	
5	Трирівневий характер отримання вищої військової освіти (бакалавр – видова академія, магістр військового управління – університет, оперативно-тактичний рівень, магістр державного військового управління – університет, оперативно-стратегічний рівень)		+
6	Жорсткіший контроль присутності на заняттях		+
7	Посадовий ценз при прийомі у навчальний заклад (починаючи з оперативно-тактичного рівня)		+
8	Відсутність норм нострифікації дипломів, отриманих у військових навчальних закладах інших держав	Не впливає	
9	Відсутність альтернативних ВНЗ для отримання диплому певного рівня освіти		+
10	Відсутність конкуренції з певної спеціальності		+
11	Відведення більшої частини навчального часу (до 70% залежно від рівня освіти) на вивчення тих предметів, які практично ніколи не знадобляться відразу після отримання диплому, а лише можливо можуть знадобитись у майбутньому		+
12	Практична відсутність науково-педагогічних працівників, які мають реальний (бойовий) досвід з тих предметів, які вони викладають		+
	Усього	1	10

Соціально-правові питання

Як видно з даних, наведених у табл. 2,3 результати проведеного експертного опитування щодо визначення спрямованості виявлених особливостей вищої військової освіти свідчить про те, що кращим варіантом антикорупційних дій у сфері вищої військової освіти виявляється попередження корупції (відношення спрямованості полегшення до ускладнення дорівнює відповідно 4 до 6 – табл. 2) у порівнянні з боротьбою проти неї, коли вона вже виникла (відношення спрямованості полегшення до ускладнення дорівнює відповідно 1 до 10-табл. 3).

МОЖЛИВІ НАПРЯМКИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

*"Корисніше знати декілька мудрих
правил, які завжди могли би служити тобі,
ніж вивчитись багатьом речам, які для тебе
без користі"*
Сенека Луцій Анней

Можливі напрямки попередження корупції у сфері вищої військової освіти:

- заходи правового переслідування корупції,
- посилення адміністративного контролю,
- антикорупційна просвіта,
- розширення соціальних гарантій викладачів,
- удосконалення освітнього процесу.
- посилення адміністративних санкцій, контролю,
- пропаганда гласності,
- розширення соціальних гарантій викладачів для того, щоб вони цінували своє робоче місце.

Результати досліджень, проведених методом контент-аналізу дозволили можливі напрямки попередження корупції у сфері вищої військової освіти звести до наступних груп з визначенням рангів важливості кожного з них: на загальнодержавному рівні (табл. 4) та на рівні окремого навчального закладу (табл. 5 – 8).

Таблиця 4

Попередження на загальнодержавному рівні

№ з/п	Напрямки попередження	Результати розрахунку	
		Кількість згадувань	Ранг важливості
1	Оптимізація політики оплати праці викладачів і співробітників ВВУЗов	31	1
2	Коригування програм навчання з переорієнтацією їх на навчання практичним навичкам і прив'язці до конкретних завдань майбутніх фахівців	22	2
3	Формування нормативної бази, спрямованої на протидію корупції у ВНЗ	21	3
4	Розвиток системи контролю за діями співробітників ВНЗ, підключення до цих завдань правоохоронних органів	18	4
5	Серія PR заходів, спрямованих на протидію корупції у ВНЗ	8	5

Заходи на рівні окремого вищого навчального закладу

Тут пропонуються групи заходів, які можуть бути реалізовані на рівні окремого ВВН. Заходи пропонується розбити на групи.

- економічні заходи;
- організаційні;

- контрольні;
- заходи через засоби масової інформації.

З метою більш простої адаптації заходів під конкретний навчальний заклад запропоновано на відміну від детального переліку, зупинитися на узагальнених формулюваннях напрямків попередження.

Таблиця 5

Економічні заходи

№ з/п	Напрямки попередження	Результати розрахунку	
		Кількість згадувань	Ранг важливості
1	Оптимізація системи оплати праці викладачів: підвищення рівня зарплат і загального рівня матеріального забезпечення за рахунок залучення засобів ВНЗ	48	1
2	Введення надбавок для особливо корупційноємних предметів	32	2
3	Введення системи штрафів, за участь в діях, які можуть бути зрозумілі як корупційні.	20	3

Організаційні заходи

№ з/п	Напрямки попередження	Результати розрахунку	
		Кількість згадувань	Ранг важливості
1	Розробка детальних внутрішніх правил перескладання іспитів	37	1
2	Створення системи моніторингу якості освіти	32	2
3	Ревізія внутрішніх нормативів на предмет виявлення найбільш корупційних	19	3
4	Реформування системи, в якій завідувач кафедри (або начальник більш високого рангу) може поставити оцінку замість викладача	8	4
5	Забезпечення прозорості у призначеннях, просуваннях по службі та винагородах	4	5

Таблиця 7

Контрольні заходи

№ з/п	Напрямки попередження	Результати розрахунку	
		Кількість згадувань	Ранг важливості
1	Створення свого роду "телефону довіри" для слухачів	24	1
2	Створення системи роботи з правоохоронними органами	23	2
3	Організація зберігання письмових і інших робіт слухачів для подальшої перевірки якості	16	3
4	Створення незалежної експертної комісії, яка змогла б контролювати загальну якість знань окрім іспитів. Як варіант: розведення викладача і екзаменатора на найбільш корупційних предметах.	14	4
5	Створення системи попередження багатократної здачі студентами одних і тих же письмових робіт за узгодженням з викладачами	11	5
6	Створення системи внутрішніх розслідувань фактів корупції і прийняття за їх результатами управлінських рішень	9	6
7	Створення системи захисту викладачів від наполегливих хабародавців	3	7

Таблиця 8

Заходи через засоби масової інформації

№ з/п	Напрямки попередження	Результати розрахунку	
		Кількість згадувань	Ранг важливості
1	Доведення до зведення слухачів їх прав і механізмів, за допомогою яких вони можуть захиститись від корупції	46	1
2	Проведення кампанії, що орієнтована на викладачів і на слухачів для роз'яснення деталей антикорупційного законодавства і конкретних механізмів поведінки у різних ситуаціях	33	2
3	Формування системи журналістських розслідувань фактів корупції у ВНЗ	21	3

ВИСНОВКИ

Справа не в тому, щоб швидко бігати, а в тому, щоб вибігти якомога раніше.

Ф. Рабле

Практично у всіх джерелах відзначається, що корупція як у сфері вищої освіти так і у сфері оборони, а значить і у сфері вищої військової освіти – це явище, яке існує у всіх державах світу (там, де така освіта здійснюється).

При цьому (на думку авторів – нажалі), проблематичним виявляється той факт, що частина виявленої інформації свідчить про те, що існує думка деяких експертів, які не бачать необхідності у попередженні корупції.

Головною ідеєю практично всіх розглянутих джерел є той факт, що явища корупції легше, а у більшості випадків і дешевше попередити ніж потім боротися з ними.

Результати досліджень свідчать, що корупція у сфері вищої військової освіти може приймати різноманітні форми та типи, зустрічатись на різних етапах навчального процесу та впливати на різні сфери діяльності навчального закладу, починаючи з отримання ліцензії на право проведення освітніх послуг, прийому, навчання та випуску слухачів та до акредитації закладу.

Без будь-якого сумніву, корумповані вищі військові навчальні заклади випускають у війська не підготовлених належним чином та недостатньо кваліфікованих військовослужбовців, що негативно впливає на розвиток суспільства в цілому та на його спроможність до ефективної оборони як в плані короткочасної, так і довгострокової перспективи.

Факти, висновки та пропозиції, що відображені в огляді не завжди відповідають

точкам зору авторів на проблему, а тому носять не суб'єктивний, а об'єктивний характер і висвітлені лише з метою неупередженого їх відображення.

Означений аналітичний огляд як обґрунтована інформація щодо можливої корупції у вищих військових навчальних закладах має на меті слугувати лише як допоміжний матеріал, що адресований керівникам ВВНЗ-ів і органів управління військовою освітою для визначення цілей, завдань та напрямків подальших досліджень та для прийняття збалансованих та зважених управлінських рішень з питань попередження корупції у галузі вищої військової освіти.

Більш того, як свідчать результати досліджень, з метою попередження корупційних дій у сфері вищої військової освіти виникла нагальна потреба щодо просвіти всіх спеціалістів, яких може торкатись така проблема, через введення відповідного навчального курсу (дисципліни) у програми їх підготовки.

У випадку недостатньої уваги до корупції у системі вищої військової освіти практично неможливо розраховувати на те, що у майбутньому збройні сили держави отримають компетентних, "чистих" у етичному сенсі спеціалістів, здатних на необхідному рівні забезпечувати її обороноздатність.

Література

1. Transparency International, "Integrity Self-Assessment Process", <http://www.defenceagainstcorruption.org/tools-and-techniques/selfassessment-tool>.
2. Офіційний сайт Times Higher Education <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/201213/world-ranking/region/europe>.
3. Офіційний сайт International Institute for Educational Planning <http://www.ifap.ru/library/book179.pdf>.
4. TI Global Corruption Barometer. – 2010. – Berlin, 2010. – P. 5–9.
5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010–2011 навчального року. Статистичний бюлетень. – Київ: Держкомстат, 2011. – С.6.
6. Офіційний сайт Центру гуманітарних технологій <http://gtmarket.ru/ratings/human-development-index/human-development-index-info>.
7. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень 2007-2009, 2011 років. Звіт за результатами соціологічних досліджень. – Київ, 2011. – С.29-32.
8. Сулімова Ю. Україна: Вища освіта. Електронна редакція журналу LiveJournal. <http://jusul.livejournal.com/9472.html>.
9. Многоликая коррупция: Выявление уязвимых мест на уровне секторов экономики и государственного управления / Под ред. Кампоса Э. и Прадхана С.; Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишерз, 2010. – 551 с.
10. Джонстон М. "Коррупция:общий обзор". Факультет политологии Университета Колгейта. Сайт Госдепартамента США
11. Голик Ю.В. Коррупция как механизм социальной деградации / Голик Ю., Карасев В. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. - 329 с.
12. Касьян А. "6 видов коррупции в России" Электронный информационный портал журнала Forbes <http://www.forbes.ru/svoi-biznes/biznes-i-vlast/80739-6-vidov-vzyatok-v-rossii>.
13. Preventing Corruption in the Education System. A Practical Guide. Eschborn 2004. http://toolkit.ineesite.org/toolkit/INEEcms/uploads/1038/Preventing_Corruption_In_The_Education_System.pdf.

Repilo Y., doctor of military sciences, phd rocket troops and artillery department

Tarasov S., senior research assistant Education

HOW COULD CORRUPTION THREATEN THE HIGHER MILITARY EDUCATION?

Analytical review based on content analysis of the sources of information describes corruption in the higher military education system and possible threats that higher military educational institutions might face.

Analysis of modern achievements in other fields of science suggests that the most appropriate solution for this problem can be considered as a method of content analysis.

Objects of content analysis to study were the available information from the Internet, newspapers, public speeches, television and radio programs, the content of public and private documents, and so on.

This analytical review is a reasonable source of information about the possible manifestations of corruption in the system of military education and serves as additional material for the heads of HMEI and governments in the field of military education to help define the goals, tasks and directions for future research, as well as to make appropriate decisions in order to prevent corruption in the higher military education.

The authors tend to highlight the need for prevention of corruption in the system of higher military education, leaving aside the problem of combating it.